

Vitavezetői feladatok a tanítás—tanulás folyamatában

„Beszélgettem és vitakoztam tanítványaimmal,
akiket sikerült ellentmondásra tanítanom.”

Faludy György

A vitavezető feladatai

A pedagógus az iskolában és az iskolán kívüli — nevelési-oktatási célzatú — vitákban különböző szerepeket tölt be. Trencsényi László szerint a vitavezető *személyes hatását* alapul véve lehet: szervező, tudatos mintát nyújtó, személyes modellt adó; az *irányítás* módját figyelembe véve szerepelhet a vitában, mint dominatív-direkt — integratív, *inerciás* (nincs irányítás); az *időbeosztás szerint* a vitavezetésben érvényesülhet: a jelen-szemponthuság, a tudatosan és kifejezetten kombinált, jövő szemponthoz; a *nevelőhatást átengedő* helyzet esetei: átengedő más pedagógusnak, felnőttnek, tanulónak, közösségnek; az *elemzés színhelye* lehet: az iskola, iskolán kívül, a színtér lényegtelen; a pedagógusnak a következő *sajátos szempontjai* lehetnek vita során: mesterkélt (temperált-művi), természetes, spontán, szituatív. A vitában is érvényes Buda Béla megállapítása: „A beleélő megértés lehetőséget adhat a vezetőnek arra, hogy viselkedésében vagy közlésmódjában változzon. Ezáltal sok szükségtelen emberi feszültséget előzhet meg, és ezzel a *szabályozását* eredményesebbé teheti... A vezető néhány értékelő gesztusa, odafordulása és odafigyelése jutalomértékű lehet, még nemtetszésének egészen árnyalt, nem verbális kifejezése is büntetésként hathat.”

A jó vitavezetőnek a vita során hozzáértőnek kell lennie, a szellemi aktivitást is elvárják tőle, sohasem válhat passzívvá. „*Hozzáértésének* annál nagyobbak kell lennie, minél alacsonyabb szintű az adott környezetben a vitakozók általános színvonalára” — írja A. Szalai Katalin. Nem a vitavezető nagyobb tudása teszi eredményessé a vitát, hanem a célok és feladatok pontos ismerete, a megoldáshoz vezető út prognózisa, a módszervariációkból a célravezető kiválasztása. Pontos információkkal kell rendelkeznie a vitázók tájékozottságáról, érzelmeiről, intellektuális kondíciójáról, összetételéről, felkészültségéről. A vitavezetői magatartás szabályai a következők:

- ésszerű, jól megválasztott *kérdésekkel*, lépésről lépésre irányítja a vitát;
- türelmes, megértő légkör;
- *határozott állásfoglalás*;
- akkor avatkozik be a vitába, ha az eszmecsere megakad, esetleg téves irányúvá válik;
- a vitavezető *összefoglalja* a vitában elhangzottakat;
- tartózkodik attól, hogy valakit *megbántson*, méltányol minden megnyilvánulást.

A vitát a *kreativitás* jellemzi: „Az alkotóképesség a tanító és tanár fontos személyiségtulajdonsága. Az *alkotás* olyan emberi termék, mely újszerű és társadalmilag értékes. Ez az újszerűség a megszokás, a megszokott meghaladása a társadalmi fejlődés, a dinamika egyik feltétele, és társadalmi értéke mindig a korábbi tapasztalatok meghaladását jelenti...” — állítja dr. Gledura Lajos.

A vitavezetés folyamatának szakaszai

1. A *vitaindító bevezetés* a vitavezető első tennivalója. Lényeges, hogy ne legyen bőbeszédű, hanem a lényeges tudnivalókat ismertesse. Utaljon a viselkedésre, a szabályokra, egyértelműen fogalmazza meg a vita céljait, utaljon az etikai normák betartására, a logikus érvelés eljárás módjaira.

2. *Vitaindítás* más-más módon történhet: mindig a téma, a vitára kész személyek felkészültsége, a célok, a lehetőségek, a hangulat befolyásolja a vita megkezdését. A leggyakoribb vitaindítási módok: a kérdés, a problémafelvetés, a résztvevők kérdés- és problémafelvetése, a gyűjtött problémákról való beszámolás, konfliktusismertetés, szituációismertetés, a csoport vagy közösség közös munkája, egyének és csoportok vetélkedése, sérelmek és panaszok, agresszív viselkedés ismertetése, közösségi interakciók, vitás oktatási kérdések, megoldáshoz vezető eltérő utak, tervek és koncepciók kialakítása, célok és programok megvalósítási módjai.

3. A *vitavezető véleménymondásra és állásfoglalásra* készíti a résztvevőket. Ha a vitapartnerek nem jelentkeznének szólásra, várják, hogy a véleménymondást társaik kezdjék el, a vitavezető kezdeményezhet kérdésfeltevéssel. „Felkínál” olyan kérdéseket, amelyek nem hagyhatók válasz nélkül. Felkérhet egyes személyeket, hogy véleményüket és álláspontjukat kifejtssék. Biztathat, megnyilvánulásra készíthet olyan egyéneket, akikről tudja, hogy az adott témában van mondanivalójuk, tapasztalatukról be tudnak számolni.

4. *Elemzés nélkül nincs vita.* Az elemzés összetevői közül első mozzanatként a *korábbi ismeretek* előhívását szükséges a vitavezetőnek elvégeztetni. Pontosan azokat az ismereteket kell felidézni, amelyek a vitában felhasználhatók. A vitavezető felkészültségétől függ, hogy a felidézés nem emészt fel felesleges időt, de nem elégzik meg a felületes ismeretekkel sem. A felvetett kérdés tisztázásához az iskolán kívül szerzett információkat, adatokat, tényeket is felhasználhatja. A tanulók a vita során inaktív és deduktív következtetések, fogalomalkotások, általánosítások egész sorát végzik el. Giandomenco Majone írja: „A *szakértői megítélés* az elemzés minden szakaszában jelentős szerepet játszik. Az elemzés módszereinek formális számbavétele képet adhat a ma rendelkezésre álló eszközök és technikák gazdagságáról, de nem mond semmit arról, hogyan lehet választani az alternatív feltevések, adatok és módszerek között.” A probléma elemzése nélkül nem lehet eredményes a vita, itt csapnak össze elsősorban a nézetek és vélemények.

A problémafelvetés kezdetleges foka a *problémaszituáció*, melyből kiderül az a felismerés, hogy a dolgok nem úgy állnak, ahogy kívánatos lenne. A probléma lényegét ismerve még nem tudjuk, hogyan lehet megoldani. A vita folyamatában tisztázandók a probléma tipikus jegyei (definíciója), melyekről kezdetben csak néhány lényeges jegyet, a vita során egyre több összefüggést tudunk feltárni. A második szakasz a *diagnózis*, melyben nagy szerepet játszik a tapasztalat, a képzelet, a megfontolás és az analógiás gondolkodás. A harmadik szakaszban a megoldás *céljai* fogalmazódnak meg, melyek fonalán a vitatkozók eljuthatnak a többvariációs megoldásig.

5. *Bizonyítás és érvelés* a vita folyamatának nélkülözhetetlen alkotó részei. Az *érvelés* komplex jellegű, magába foglalja: a tényszerű megállapításokat, a metodológiai megfontolásokat, értelmezéseket, értékeléseket, javaslatokat, statisztikus és empirikus adatokat, sejtéseket, tanulmányok hivatkozásait, alternatív elemzéseket, különféle óvásokat és kikötéseket. Az érvelés tudományági normákra, technikákra, módszerekre támaszkodik. Foglalkozik az eredmények plauzibilitásaival és szilárdságával, s a megbízhatóság kritériumával. „A *bizonyítás* — írja G. Majone —, ahogyan a kifejezést használjuk, nem egyszerűen adat vagy információ. Sokkal inkább

olyan információ, amelyet a rendelkezésre álló készletből választunk ki, és használunk fel az érvelés egy adott fázisában, hogy egy bizonyos hallgatóságot meggyőzzünk egy állítás igaz vagy hamis voltáról.” A vitában a bizonyítékok *elfogadhatósága* függ az adott helyzettől (benne a szituáció természetétől), a befogadóktól, a bizonyítás szabályaitól, a bizonyítás erejétől és a rábeszélés szuggesztivitásától. Helytelenítjük a matematikai (kvantifikált) bizonyítás minden lehetséges alkalommal való használatának jelenlegi divatját, melyek a numerikus eredményeket inkább tényként, mint bizonyításként kezelik. A vitában az érvelés és a bizonyítás lehet *raciónalis* és *rábeszélő*. *Értelmi* és az *érzelmi ötvözet*e a gyakorlatban nagyon hatásos lehet. A *stílus* — a kifejezés eleganciája —, a közlés *újszerű nyelvi* megfogalmazása gyakran feloldja a tehetetlenséget, megszünteti az előítéleteket, felkelti az érdeklődést az új ötletek iránt. Az azonban komoly gondot okoz a vitában, amikor a mély érveket, a reális bizonyítást „szép szavak” helyettesítik.

6. A *vitavezető beavatkozó* irányítása a vitába azt jelenti, hogy nem csupán logikai műveleteket végeztet, hanem bonyolult emberi viszonyrendszert tart a kezében. A vita közbeni kapcsolatok irányításának egyik módja a *kérdés*: a vita helyes irányba terelésére. A vitavezető kérdéseit úgy fogalmazza meg, hogy a vitázókat vigye közel a célhoz! Tapintatos közbeszólása, kérdése akkor hangzik el, ha a vita mellékvágányra terelődik. A vita módszere *tanulási módszer*, melyben *ismeretszerzés folyik*: tények, információk, fogalmak, törvények, szabályok, elvek, elméletek tisztázására és cseréjére kerül sor. A vitavezető az ismeretanyag *megértetésére* koncentrálna: egyszerű és bonyolult összefüggések feltárását, értelmezését végezteti el a résztvevőkkel, miközben az analízis, szintézis, értékelés technikai fogásait végezteti el a vitapartnerekkel. A vita folyamatában *affektív tanulás következik be*: a vitapartnerekben kialakul a téma iránti érdeklődés, majd létrejön a befogadás, mely a saját nézeteinek megszilárdításával, módosításával, elvetésével, új nézetek elfogadásával járhat. A felvetett kérdésekre szóban vagy csak gondolatban választ ad a tanuló, reagál a vitában elhangzottakra. *Értékek*, értékrendszerek alakulnak ki, vagy semmisülnek meg a vitában elhangzottak hatására. A vitavezető akkor tesz fel kérdéseket, ha a „tanulásban” zavarok keletkeznek. Vita közbeni kérdései akkor helyesek, ha mindenki számára érthetőek, a hiba kijavításának módjára utalnak, gondolkodásra mozgósítanak, szellemi színvállásra (véleménymondásra) sarkallnak, erőfeszítést váltanak ki. Lényeges, hogy jó pillanatban történjen a kérdésfeltevés. „Ha a *vitamenetnek kirajzolódó logikája van* — fogalmazza meg véleményét Zrinszky László —, a *hallgatók jobban tudnak kérdezni*. Ha maga a vitavezető erősen a lényegre tör, példájával is kormányozza a résztvevők szellemi aktivitását. Ha létre tudja hozni a *problémabehelyzetet* (a probléma a résztvevők keresésének tárgyává válik), célratorbók lesznek a hallgatói kérdések.” A *probléma* a vita által tanulmányozandó valós világ egy darabja. A vitavezető beavatkozó irányítása úgy valósulhat meg a vita kapcsán, hogy a probléma megfogalmazását a vitafelek reálisan végzik el, s elfogadható és kivitelezhető megoldásra teremtenek lehetőséget. A *problémában* pontosan kijelölendők a célok, a vizsgálódás határai, a feltételezések, a kezdeti megközelítések. *Hibák* is előfordulhatnak a problémák megvitatásában, ezek a következők: nagy problémamegfogalmazás, célok és korlátok kritika nélküli elfogadása, nehézségek lebecsülése, előítéletek, bizonytalanságok helytelen kezelése, túlzott magabiztosság, az egyszerűség feladása. A *problémamegoldás* buktatóinak a felsorolásából is kitűnik, hogy a vitavezető felelőssége nagy, hiszen olyan csomópontja van a vitának, amikor biztos tudással és ítélőképességgel tud csak korrigáló útmutatást adni a vitában résztvevőknek. A vitavezető és a résztvevők *megnyilatkozási arányára* még becslést sem szabad megkockáztatni. Az *arány* függ: a résztvevők tudásától, szándékaitól,

hangulatától, a témával kapcsolatos nézeteitől, az összeszokottságtól, a vitában való jártasságtól. A vitavezetőnek ügyelnie kell, hogy a lényeges kérdések ne maradjanak felderítetlenül, a vitázók ne kalandozzanak el a témától, tapintatosan vonja be a passzívakat a vitába, mondandója rövid és tömör legyen (ne legyen terjengős), segítse elő a vélemények ütköztetését, de zárja ki a személyeskedést. A vitavezető vezető szerepet tölt be a vitában, hol lassítja (mélyíti, részleteiben kimunkáltatja), hol gyorsítja (tömöríteti, lényegre koncentráltat) a vitafelek közreműködését. A vitavezetők különösen a „hólpontokon” legyenek képesek átlendíteni a vitát, és állásfoglalásra készíteni a vitázókat.

7. *Együtműködés megteremtése az érdemi vita megteremtése érdekében feltételezi a pedagógus demokratikus vezetői stílusát.* A vitában való együtműködés azt jelenti, hogy a vitavezető őszintén érdeklődik a tanulók véleménye iránt, azokat is felkéri az állásfoglalásra, akik visszahúzódnak; mérlegeli és mérlegetti az adatokat, tényeket, információkat, érveket és bizonyításokat. Engedi és elősegíti, hogy a *jó döntés* érdekében a vitapartnerek az igazságról győzzék meg egymást. Arnald J. Melstner egyik tanulmányából idézünk: „Másokat meggyőzni tulajdonképpen nem azért nehéz, mert hiányzik az álláspontunk kifejtéséhez szükséges tudásunk, vagy nem vagyunk elég vakmerőek képességeink kiaknázásában. Ami mások meggyőzésében tulajdonképpen nehéz, az a másik személy észjárásának megismerése és szavaink ehhez való igazítása.”

Az *együtműködés* vitavezetők és a fiatalok között a vitákban a közeljövőben — és még inkább a távoli idősakban — nem merülhet ki az *ellenzékiségben*. Az új helyzetben nem elég felismerni a hibákat, s kinyilvánítani az elégedetlenséget. A problémák, a gondok megszüntetésén fáradozva — önként vállalt feladatokat teljesítve, a pedagógusokkal *együtműködve* juthatnak el a gyerekek és az ifjak saját nevelésük, oktatásuk, képzésük tevékeny közreműködéséig. Ebben — a korábbiakhoz viszonyítva — magasabb követelményeket támasztó helyzetben — a tanulók — pedagógusok szembenállása helyett az együtműködés, a külső bírálói szerep helyett az együttes tevékenységvállalás vezethet célhoz. A vita tanulást befolyásoló hatásrendszerében a tartalmi kérdésekre irányuló együtműködésben biztosítandók: az értelmezések, a körülírások, a magyarázatok, a kérdésfeltevések, a kételyek, a problémák megoldására törekvések, a tananyag strukturális áttekintése, az összehasonlítások, az ismeretek és információk komparatív összevetése, folyamatetelemzése, személyes tapasztalatok logikus feltárása, a vitában való őszinte megnyilatkozás.

8. *A vita lezárása* a véleménycsere utolsó szakasza. Nem saját véleményét foglalja össze a vitavezető, hanem azt, ami a vita során kialakult. Elekes Attila írja: „Ha nem ezt teszi, akkor az egész vitát értelmetlenné és hiábavalóvá teheti. Lehet, hogy a kompromisszum nem éri el az optimumot, azonban ezt a résztvevők magukénak érezhetik, hiszen a saját véleményükből összegeződik.” A vita összefoglalása nem jelenti az elhangzott vélemények reprodukálását. A *tények és általánosítások*, a *lényeg kiemelésére* kerül sor, központi fontosságú állásfoglalások rendszerezett áttekintését végzi el a pedagógus. Pontosan megfogalmazza, mely kérdésekben született megegyezés, s a véleménykülönbségeket hol sikerült megszüntetni. Azt is jeleznie kell, hogy mely résztémákban maradt meg továbbra is a nézetek közötti ellentét. Vannak olyan kérdés- és problémafelvetések, melyekben az álláspontok közelednek egymáshoz, de konszenzus mégsem alakult ki, mert a vitafelek még nem tudták meggyőzni egymást. A *nyitott kérdések* befejezetlen vitát jelentenek, a felvetett problémákat a vita résztvevői vagy nem tudták, vagy nem akarták lezárni. A vitavezető ezt is feltárja összegezésében, s megjelöli a lezáratlanság okait is. Elintéztetnek tekinthető az a vita, amely megoldott minden kérdést, és folytatást nem igényel.

A vita lezárása akkor lehet eredményes, ha az összefoglalás a *megoldásmódokat*, a *feladatokat* is tartalmazza.

Végül a *tipikusabb vitavezetői hibákat* is felsoroljuk, hogy pedagógustársaink vagy a vitavezetéssel megbízott tanulók ezeket elkerülhessék. A hibák egy része megelőzhető az *indulatok* megfékezésére szolgáló néhány szavas közbevetéssel. Követelmény a *vitafegyelem* megtartása, ha szükséges, erélyes figyelmeztetéssel. Az *illem* megköveteli, hogy az eszmecserében ne a személy ellen, hanem a nézettel szemben emelje fel a szavát a vitapartner. A nyugalom megőrzésének feltétele, hogy sértegetés ne forduljon elő a vita folyamatában. A túlságosan *nyüzsgő, exhibicionista* vitafelek erőszakossága miatt nem bontakozhat ki eredményes vita, mert mindenki túllicitálja a másikat. A rossz vitavezetés mellékhatása: az unalom, a fásultság, az érdektelenség. A vitavezetők egy része *kiengedi a kezéből* a vezető szerepet, mások *nem tűrnek ellenvéleményt*. Olyan pedagógusok is vannak, akik *mindenkinek igazat adnak*.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] *Faludy György*: Pokolbéli vig napjaim. Magyar Világ Kiadó, Bp., 1989. 224. l.
- [2] *Trencsényi László*: Pedagógusszerepek az általános iskolában. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 78—79.
- [3] *Buda Béla*: Az empátia — a beleélés lélektana. Gondolat Kiadó, Bp., 1978. 210—211. l.
- [4] *Dr. Gledura Lajos*: Tanítási attitűd — vizsgálatok óvodapedagógiai szakkollégistáknál. = Felsőoktatási Szemle, 1988/10. sz. 592: l.
- [5] *A. Szalai Katalin*: Hogyan döntene? OOK. Veszprém, 1986. 50. l.
- [6] *Várnagy Marianne*: Személyiség- és közösségfejlesztés útjai és módszerei. = Kossuth Kiadó, Bp., 1988. 95—96. l.
- [7] *Giandomenico Majone*: A csapdák anatómiája. Az elemzés csapdái. OMBF—SKV, Bp., 1986. (Szerkesztette: G. Majone—E. S. Quade, 15—17., 22—23., 26. l.)
- [8] *Zrinszky László*: Tájékozódás és tájékoztatás. Reflektor Kiadó, Bp., 1987. 188—189. l.
- [9] *Elekes Attila*: Egészségnevelési módszertan. Medicina, Bp., 1986. 295—296. l.